

İslam Ekonomik Sisteminin Kapitalizm ve Sosyalizm ile Kıyaslaması

The Benchmarking of the Islamic Economic System with Capitalism and Socialism

Öz: Post Kolonyal dönemde İslam ekonomisi kavramı bilim çevrelerinin gündemine girmiş, 1976 yılında Uluslararası İslam İktisadi kongresi düzenlenmiş, İslam ekonomisi eğitimi veren üniversiteler kurulmuş, İslam ekonomisi hakkında yayınlar kabul eden akademik hakemli dergiler yayınlanmış, akademik araştırmalar yapılmıştır. Kapitalizm ve Sosyalizmin ekonomik sorunları çözmede yetersiz kalması İslam ekonomisine olan ilgiyi artırmaktadır. İslam ekonomisine olan ilgi 2008 küresel krizinde İslami bankaların daha başarılı olmaları ile daha da artmıştır. İslam ekonomisine giderek artan ilgi, İslam ekonomisinin Kapitalizm ve Sosyalizm ile benzerlik ve farklarını gündeme getirmektedir. Bu çalışmanın amacı İslam ekonomik sisteminin kapitalizm ve sosyalizm ile olan benzerlik ve farklılıklarının araştırılmasıdır. Ahlaki taban, özel mülkiyet, minimum devlet, teşebbüs ve seçim özgürlüğü, kişisel çıkar, piyasa mekanizması ve rekabet konularında üç ekonomik sistemin karşılaştırması yapılmıştır. Literatür taraması yoluyla üç ekonomik sistem arasındaki kıyaslamalar incelenmiş ve sonuçlar ayrıntılı biçimde yorumlanmıştır. İslam ekonomisi sadece faiz üzerinden değerlendirilemeyecek kadar geniş bir inceleme alanıdır. Kapitalizm ve sosyalizmin temelinde yer alan seküler ahlak dünya ülkelerinin özellikle de İslam ülkelerinin kalkınmışlık ve ekonomik sorunlarının çözümünde yetersiz kalmaktadır. Toplum ve birey arasında denge kuran İslam ekonomisi, alternatif bir sistem olarak küresel ekonomik sorunların çözümünde etkin rol oynayabilir. Sonuç olarak İslam ekonomisinin hem kapitalizm hem de sosyalizmden radikal farklılıklar içerdiği her iki sistemin müspet yanlarını içerirken menfi yanlarını ise dışladığı yargısına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi, Piyasa Ekonomisi, Sosyalist Ekonomi, Kapitalizm, Ekonomik Sistemler, İslam Ekonomisi Eğitimi

Jel Sınıflandırması: B29, B30, N45

Abstract: In the post-colonial period, the concept of Islamic economics entered the agenda of scientific circles; the International Islamic Economics Congress was held in 1976, universities providing education in Islamic economics were established, academic refereed journals accepting publications on Islamic economics were published, and academic studies were conducted. The inadequacy of capitalism and socialism in solving economic problems has increased interest in Islamic economics. Interest in Islamic economics further grew during the 2008 global crisis as Islamic banks proved more successful. The increasing interest in Islamic economics brings to the agenda the similarities and differences of Islamic economics with Capitalism and Socialism. This study investigates the similarities and differences between the Islamic economic system, capitalism, and socialism. A comparison has been made among three economic systems regarding moral foundation, private property, minimal state, enterprise and freedom of choice, personal interest, market mechanism, and competition. Comparisons between three economic systems were examined through literature review and the results were interpreted. Islamic economics is a broad field of study that cannot be evaluated solely on the basis of interest. The secular morality underlying capitalism and socialism is inadequate in solving the development and economic problems of the world countries, especially Islamic countries. Islamic economics, which establishes a balance between society and the individual, can play an effective role in solving global economic problems as an alternative system. As a result, it has been concluded that the Islamic economy contains radical differences from capitalism and socialism while including positive aspects of both systems but excluding their negative aspects.

Keywords: Islamic Economics, Market Economy, Socialist Economy, Capitalism, Economic Systems, Islamic Economics Education.

Jel Codes: B29, B30, N45

**Araştırma & Yayın Etiği/
Research & Publication
Ethics**

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir. Yayın etiği ihlalleri yazarın sorumluluğundadır.

This article has been reviewed by at least two referees. Violations of publication ethics are the responsibility of the author(s).

Atıf/Citation

Dilek, S. & Kırış, Ş., (2025). İslam Ekonomik Sisteminin Kapitalizm ve Sosyalizm ile Kıyaslaması. International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, 11(2), 297-325. <https://doi.org/10.54427/ijsef.1602936>

This is an open access paper distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Serkan Dilek

Prof. Dr.,
Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr.,
Kastamonu University
sdilek@kastamonu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0393-4509>

Şemseddin Kırış

Doç. Dr.,
Karamanoglu Mehmetbey Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr.,
Karamanoglu Mehmetbey University
semseddinkiris@kmu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1226-9811>

İntihal/Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by iThenticate and no plagiarism detected.

Extended Abstract

After World War II, the capitalist and socialist blocs emerged and began to compete with each other. However, the post-war independence movements in Islamic countries prompted these nations to seek an Islamic economic system outside of capitalism and socialism. With the International Congress of Islamic Economics in 1976, these searches began to take on an academic foundation. The emergence of the 2008 economic crisis as a result of uncontrolled activities by capitalist interest monopolies also increased interest in Islamic economics, especially as Islamic banks exhibited more effective governance during this crisis. Scientific activities and publications in the field of Islamic economics have increased; universities offering undergraduate and graduate education in Islamic economics and finance have emerged around the world.

In our article, we compare Islamic Economics with capitalism and socialist economy. Our research concludes that the Islamic economic system is entirely different from both capitalism and socialism; it cannot be evaluated as either supportive or oppositional to them. While the establishment of the Islamic economic system has its roots in the 7th century, capitalism (established by Adam Smith in the 18th century) and socialism (established by Karl Marx in the 19th century) came much later. It is not accurate to consider Islam's economy as a middle ground between capitalism and socialism because Muslim thinkers like Ibn Khaldun, Ibn Taymiyyah, Abu Yusuf, and Al-Ghazali expressed their views on this subject centuries before Adam Smith or Karl Marx appeared on stage. Therefore, their ideas represent corrupted forms of the true essence of Islam's economic system. For this reason, while Islamic economics incorporates positive aspects of both capitalism and socialism, it excludes their negative elements. While Islam's moral foundation is built upon individuals represented by Homo Islamicus who aim for collective benefit alongside personal gain; capitalism is based on Homo Economicus focused solely on maximising self-interest; socialists build upon a class-based-atheistic structure that undermines individual interests for societal goals. The Homo Islamicus individual strives not only for personal gain but also aims to maximise societal benefits. In socialism there is little or no private property — ownership belongs collectively (to the state). In contrast, within capitalism, there are no barriers against private ownership whatsoever. In an Islamic economy, however, God (cc) remains recognised as owning all property — humans can manage properties but may not act against society's interests with them nor may they hoard wealth unjustly without sharing required alms such as zakat which must be paid voluntarily by those possessing private property seeking Allah's favour whilst adhering strictly towards divine commandments ensures ethical

conduct when acquiring possessions thereby preventing lethargy inherent under socialism whilst avoiding immoral actions infringing other community members' rights akin under pure unregulated capitalistic practice. In capitalist systems, states mainly fulfil fundamental roles related to internal/external security justice & education, whereas socialisms centrally plan economies through controlling all means of production, outright converting them into public assets, whereas limited power exists within state roles regarding regulation/oversight over markets under Islamic principles where non-interference prevails yet monitoring occurs especially amidst monopolistic endeavours such crises arise necessitating intervention thus resembling agreement minimums shared via respective governing models even though practical implementations deviate depending respective contexts traditionalist values emphasising divine guidance must inform regulatory mechanisms ensuring balance pursued therefore." The issue concerning personal interests stands among foundational pillars supporting Capitalism advocating non-interference within marketplaces likewise Socialist doctrines dictate central governance curtailing independent actions driven self-interest altogether rejecting market-driven rationality altogether deeming detrimental outcomes resulting directly contradiction underlying values preached through Quranic injunctions illustrate necessity harmonization achieved balancing between Individual ambitions collective welfare promoting zakat charity giving essential components integral fulfilling obligations ensuring attention given towards others' livelihoods reinforces meaningful contributions facilitating holistic development encompassing physical spiritual realms alike fostering cooperation discourse fostering prosperity over competition absence thereof prompting crisis eventually arising unchecked greed misaligned intentions stemming utilitarian frameworks dominant ideologies prevailing historically seen endorsing inequality failure prioritize human dignity enrich lives communal spirit indispensable qualities underpinning vibrant healthy societies thriving diversity respecting differences acknowledging potentialities shared aspirations realized collaboratively.

In short, Islamic economics has a structure, rules, assumptions, and theoretical framework that are different from both capitalism and socialism. Islamic Economics incorporates the positive aspects of capitalism and socialism while excluding their negative elements.

Giriş

İslam ülkelerinin Batı'nın sömürgeciliğinden kurtulması sonrasında İslam ekonomisi alanında sistematik çalışmaların arttığı, İslami bankacılık ve Helal ürün pazarının geliştiği gözlenmektedir. Dünya helal ürün pazarı 7 trilyon dolara ulaşmıştır ve 2030

yılına kadar 10 trilyon doları bulması beklenmektedir (Helalexpo, 2024). 1976 yılında Mekke’de gerçekleştirilen Uluslararası İslam ekonomisi ve Finansı kongresi ile 2008 küresel krizi İslam ekonomisi ve finansı alanındaki akademik çalışmaların artmasına ve üniversitelerde İslam Ekonomisi bölümlerinin kurulmasına neden olmuştur (Selçuk ve Yardımcıoğlu, 2017; Gattoo ve Gattoo, 2017, s.189; Ahmid ve Ondes, 2019, Saputri, 2020, s.512). Türkiye’de Sabahattin Zaim, Sakarya ve Konya Karatay üniversitelerinde İslam İktisadı ve Finansı bölümleri lisans programları faaliyettedir (ÖSYM, 2024). Malezya dahil pek çok ülkede de İslam Ekonomisi hakkında eğitim ve araştırma faaliyetleri yürüten yükseköğretim kurumları bulunmaktadır (Yurtseven, 2019, s.112).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizm ve sosyalizm büyük bir propaganda ağı kurarak birbirlerinin alternatifi olduklarını empoze etmeye çalışmışlar ve İslam ekonomik sistemini dışlamaya çalışmışlardır (Kutub, 2019, s.33). Kapitalizm, gelir dağılımı, çevre kirliliği, kalkınma farklılıkları gibi sorunları çözmemiş hatta sorunun daha da ilerlemesine neden olmuştur (Sugözü, 2017, s.189). Gelir dağılımı sorununu çözme iddiasına sahip olmakla beraber sosyalizm de verimsizlik ve düşük ekonomik büyüme sorunlarının çözümünde yetersiz kalmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılması ile beraber kapitalizm, sosyalizme karşı mevzi kazanmış (Işık, 2013, s.108) ve kapitalizm hâkim görüş olarak kabul edilmiştir. Hem kapitalizm hem de sosyalizm seküler zihniyete dayanmaktadır (Chapra, 2002, s.41) ve her ikisine alternatif olarak İslam ekonomi anlayışı ön plana çıkmaya başlamıştır (Aydın, 2019, s.11-12; Awan vd. 2023, s.833-834). Covid19 pandemisi ve sonrasında ortaya çıkan ekonomik durum göstermiştir ki kapitalizm zengin ile fakir arasındaki gelir farkını azaltmamış tam aksine artırmıştır (Rızqi, 2022, s.144). Kapitalizmin bu zaafiyeti ise İslam iktisadi sisteminin daha fazla ilgi çekmesini sağlamıştır.

Çalışmamız iki nedenle önemlidir. Birincisi; Covid19 pandemisi ve sonrasında küresel ekonomilerde yaşanan krizden sonra yapılmıştır. Pandemi sonrasında kapitalizmin toplum refahını ve bölüşümde adaleti sağlayıp sağlamadığı tartışmaları artış göstermiştir. İkincisi de İslam ekonomisinin kapitalizme benzediği (Rodinson, 1969; Koehler, 2013) ve sosyalizme benzediği (Sıbai, 2010; Garauady & Bercavi, 2017; Şeriati, 1994) yönündeki araştırmaları ve görüşleri dışlamadan analiz yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar İslamiyet’i sadece bir iktisadi doktrin veya inanç sistemi olarak ele almaları, İslamiyet’in dünya görüşü, yaşayış ve medeniyet mefkuresi olduğu görüşünü göz ardı etmişlerdir ki bu temel yanlışlarıdır. Bu temel yanlışa rağmen görüşlerini dışlamadan analiz gerçekleştirilmiş, Garaudy, Şeriati ve Sezai Karakoç’un görüşlerini ele alan araştırmalar da incelenmiştir (Karadağ & Yazoğlu, 2024; Pribati, 2023; Yardımcıoğlu & Genç, 2024). İslam ekonomik sisteminin kapitalizm ve sosyalizm ile çeşitli benzerlik

ve farklılıkları bulunmaktadır ancak sadece belirli parçaları inceleyerek İslam ekonomisinin tamamen kapitalizme veya tamamen sosyalizme benzediği şeklindeki yaklaşımlar hatalıdır (Kazancı, 2016; Akça ve Bozatl, 2019; Aydın, 2015; Yıldırım, 2017).

Literatürde İslam iktisadı ile kapitalizmi kıyaslayan çalışmalar (Cesur & Arca, 2022; Kalkavan & Halim, 2021; Kazancı, 2016; Khitam, 2022; Koehler 2013; Korkut, 2020; Kutub, 2019; Rethel, 2019; Rodinson, 1969; Tabakoğlu, 2011, Hefner, 2006; Fadillah, 2024) olduğu gibi İslam iktisadı ile sosyalizmi karşılaştıran çalışmalar (Awan vd. 2023; Garaudy & Bercavi, 2017; Pribadi, 2023; Sıbai, 2010) da bulunmaktadır. Ancak İslam iktisadı, kapitalizm ve sosyalizmi bir arada inceleyen sınırlı sayıda çalışmalar (Karadağ & Yazoğlu, 2024) da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Karadağ & Yazoğlu (2024) çalışması da Garaudy'nin çerçevesinden incelemektedir. Çalışmamız üç ekonomik sistemi kıyaslayarak incelemesi açısından özgündür.

Çalışmada kapitalizm ile İslam ekonomisi arasındaki benzerlik ve farklılıklar ahlaki taban, özel mülkiyet, minimum devlet, teşebbüs ve seçim özgürlüğü, kişisel çıkar, piyasa mekanizması ve rekabet, alt başlıkları altında incelenmiştir. Bu başlıklara göre çıkan sonuçlar ele alınmış ve İslam ekonomisinin kapitalizmin bir türü olup olmadığı hakkında sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. İslam Ekonomisi- Kapitalizm ve Sosyalizm

Kuran-ı Kerim ve sünnet ilkelerine dayanan İslam ekonomisinin kökleri Hz. Muhammed (SAS) zamanına kadar inmektedir (Witro, 2020, s.67, Saputri, 2020, s.510). Hz. Muhammed (SAS), Medine'de iman temeline dayanan bir toplum oluşturmuştur. Bu toplumda İslam ekonomik sistemi en ideal haliyle yaşatılmıştır. Daha sonra da Emeviler, Abbasiler, Osmanlılar gibi devletlerde de İslam ekonomik ilkelerine uymaya dikkat edilmiştir. İmam-ı Azam Ebu Hanife, Ebu Yusuf gibi önemli isimler de İslami ekonomi ilkeleri konusuna katkılarda bulunmuşlardır (Mevdudi, 2014, s.46).

Ortaçağ'da İslamiyet gelişirken Avrupa bir süre duraklamıştır. Sanayi devrimi, yeni coğrafi keşifler sonucunda Avrupa'nın Afrika ve Asya'yı sömürmesi, Protestanlığın gelişimi, Adam Smith gibi düşünürlerin ortaya çıkması sonucunda kapitalizm Avrupa'da yayılmıştır. 18 ve 19.yy'da işçilerin düşük ücretler ve kötü şartlarda çalışması, gelir dağılımı adaletsizliği gibi sorunlar sonucunda ise Robert Owen, Marx ve Engel gibi düşünürlerin öncülüğünde sosyalizm akımı kendisine taban bulabilmiştir. Sosyalist düşünürlerin ortaya çıkmasına rağmen kapitalizm gelişmeye devam etmiştir. Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan ekonomik krizler (1929 Büyük Buhran vb), Birinci ve İkinci Dünya Savaşları da kapitalizmin gelişimini durduramamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyalizmi benimseyen Sovyetler

Birliğı kurulmuş; kapitalizm ve sosyalizm rekabete girişmişlerdir. 1979 İngiltere’de Margaret Thatcher ve 1980 ABD’de Ronald Reagan’ın yönetime seçilmelerinden itibaren neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaştığı görülmektedir (Kalkavan ve Baş, 2021, s.146). Ancak Sovyetler Birliğı’nin dağılması ile beraber fazlasıyla durağan bir sistem olan sosyalizmin, kapitalizmin alternatifi olamayacağı ortaya çıkmıştır. Sosyalizm, insanları daha fazla üretmek, çalışmak amacıyla güdüleyemeyen dolayısıyla ekonomiyi büyütemeyen durağan yapıya sahiptir. Bu durağan yapısı da kapitalizm ile rekabet etmeye elverişli değildir.

1970’li yılların bir özelliğı de Müslüman toplumlarda İslam ekonomisi, helal mallar, İslami finans hakkında bilinçlenmenin başlamış olmasıdır. Ancak bu bilinçlenmenin kapitalist Batı sermayesiyle etkileşimi ilginç görüntülere yol açmıştır. 2019’larda İngiliz sermayeli İslami bankada çalışan, öğle yemeklerini Suudi sahibi olan ABD markalı bir helal lokantada yiyen, uluslararası moda perakendecilerinden giyinen, İslami kredi kartı ile İspanya seyahatini planlayan bir Malay kadını görmek mümkündür (Rethel, 2019, s.351). Helal ürünlerin piyasa payı artarken İslam ekonomisi hakkında akademik çalışmaların da arttığı gözlenmektedir (Ahmid ve Ondes, 2019). 2008 ekonomik krizinde İslami bankaların daha iyi performans göstermelerinin de payı bulunmaktadır (Işık, 2018, s.41). 1970’lerden sonra karşılaşılan finansal krizler kapitalizmin sorgulanmasına ve İslam iktisadına duyulan ilginin artmasına vesile olmuştur (Rai & Kayadibi, 2022, s.246-247). Öte yandan İslamiyet ile sosyalizmin ortak noktaları üzerine yoğunlaşan siyasal hareketlere de rastlanmaktadır. Hindistan’da 1910’lu yıllarda Pan-İslam hareketinin liderliğini yapan Mushir Hosein Kidwai, İslamiyet’te sosyalizmin varlığını Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAS) hayatını inceleyerek ileri sürmektedir (Fogg, 2019, s.1740-1742). İslami Sosyalizm kavramı da Şeriatı gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir (Şeriatı, 1994; Pribati, 2023, s.224). 21.yüzyılda kapitalizm ve İslam’ın birbirine çok uzak olmadığı yönünde düşünceler de bulunmaktadır (Cesur & Arca, 2022, s.193-194). 2025 yılı itibariyle Endonezya gibi ülkeler İslam ekonomisi ile kapitalizmi birbirinin alternatifi değil tamamlayıcısı gibi düşünerek uygulamaktadırlar (Khitam, 2022). Hefner (2006; s.17) de İslam iktisadını kapitalizm ve sosyalizme alternatif üçüncü yol olarak adlandırırken Fadillah vd. (2024) de İslam iktisadı yerine dönüştürücü İslam İktisadı (Transformative) kavramını kullanmaktadırlar. Her iki çalışma da İslam iktisadının kapitalizmden farklılığına yoğunlaşmıştır.

2. Yöntem

Kapitalizm, sosyalizm ve İslam ekonomisi birbirinden farklı sistemlerdir ve dolayısıyla benzerlikleri kadar farklılıkları da vardır. Çalışmamızda İslam

Ekonomisinin kapitalizm ve sosyalizmden farkları ve benzerlikleri incelenmiştir. Bu inceleme ise literatür taraması yapılarak ve literatür taraması sonucu ortaya çıkan bulgular sentezlenerek gerçekleştirilmiştir. Literatürde İslam ekonomisi, Kapitalizm ve sosyalizm sistemleri hakkında yapılan araştırmalar, üç sistem hakkında karşılaştırma yapılmasına imkan vermiştir. Araştırmamıza yardımcı olan başlıca eserler Rodinson (1969), Zaim (2013), Chapra (2002), Karakoç (2019) olarak görülmektedir. Awan vd. (2023), Cesur & Arca (2022), Garauady & Bercavi (2017) gibi daha önce ekonomik sistemler arasında yapılan karşılaştırma yapan araştırmalardan faydalanılmıştır. İslamiyet'in dünya görüşü, yaşayış ve medeniyet mefkuresi olduğu gerçeğinden sapmadan karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır. Fark ve benzerlikler incelenirken ahlaki taban, özel mülkiyet, minimum devlet, teşebbüs ve seçim özgürlüğü, kişisel çıkar, piyasa mekanizması ve rekabet başlıkları altında gerçekleştirilmiştir.

2.1. Ahlaki Taban

1960'lı yıllardan sonra küreselleşme sonucunda ekonomik krizlerin sadece belli bir coğrafi bölge ile sınırlı kalmadığı kısa zamanda Dünyanın diğer bölümlerine de yansıdığı ortaya çıkmış ve böylece ülkeler arası ticarete ahlakın önemi daha net anlaşılmıştır (Nuredini & Matoshi, 2022, s.209). Covid19 pandemisi esnasında ülkelerin başka ülkelere ait maskelere el koyması ahlak sorununa örnek teşkil etmektedir (Anadolu Ajansı, 2020).

İslam ekonomisinin dayanağı Kur'an-ı Kerim ve sünnet yani İslam ahlakıdır, dolayısıyla İslami bir toplum inşası için uygun zemin hazırlamaktadır (Saputri, 2020, s.510; Witro, 2020, s.67). Kapitalizm ise en azından başlangıçta Weber'in ifadesiyle Protestan ahlakına dayanmaktadır (Zaim, 2013, s.25). Weber; serbest piyasa, rasyonel teknoloji, rasyonel hukuk ve otonom şehirler gibi batı değerleri sayesinde ortaya çıkan burjuva sınıfı sayesinde kapitalizmin geliştiğini ve Batı'nın bu değerler sayesinde ilerlediğini, Kalvinist protestan ahlakının kapitalizmin ortaya çıkmasında önemli payı olduğunu iddia etmektedir (Kurt, 2010, s.7). Weber'in yaklaşımı ise çeşitli yazarlarca eleştirilmiştir. Zaim (2013) de Weber gibi kapitalizmin gelişiminde puritan Protestanların katkı sağladığını belirtmekte ama bu kişilerin dindar olduğunu ve Hz.İsa'nın koyduğu ahlaki kaidelere uyduklarını ifade etmektedir. Zamanla seküler ahlak sistemine geçince kapitalizmde yozlaşma meydana gelmiştir. Bir başka eleştiri de Hz. Muhammed'in (SAS) önemli bir tacir olduğunu, İslamiyet'in kurulduğu Mekke toplumunun da kapitalistimsi toplum olduğunu belirten Rodinson (1969, s.63-65)'den gelmiştir. Rodinson, İslam ekonomik sisteminin kapitalizme çok aykırı ilkelere sahip

olmadığını, Müslüman tüccarların da orta çağda devlet desteği olmadan büyük ticaret ağları kurma başarısı gösterdiklerini ifade etmektedir.

Kapitalizm, kuruluş aşamasında Protestan ahlakına sahip olsa da daha sonraki süreçte sekülerleşmiş; Avrupa toplumsal yapısı da bireyci, rasyonel ve seküler hale gelmiştir (Kabaş, 2021, s.191). Bunun sonucunda günde 18 saat çalışan işçiler, gelir dağılımı adaletsizliği, Asya ve Afrika ülkelerinin sömürülmesi gibi ahlaki açıdan sorunlu uygulamalar görülmüştür. Günümüz kapitalizminin Protestan ahlakı ile ilgisi zayıflamış veya hiç kalmamıştır (Akça & Bozatl, 2019, s.1192). Korkut (2020, s.221), reform hareketleri ile kapitalist sistemin önündeki engellerin kaldırıldığını, burjuvanın kiliseyi yenilgiye uğratsa bile Hristiyanlığın sosyal ve kültürel hayat üzerindeki etkisinin tamamen ortadan kaldırılmadığını belirtmektedir. Yozlaşma öyle bir boyuta gelmiştir ki Hristiyanlık, sömürgecilik için bir araç haline gelmiştir. 21. Yüzyılda görülen çevre ve gelir dağılımı adaletsizliği sorunları kapitalizmin ürünüdür.

Kapitalizmin ahlaki tabanında meydana gelen yozlaşma, gelir dağılımı adaletini bozmuş, ezilen ve baskılanan işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu da sosyalizmin ortaya çıkması için uygun koşulları meydana getirmiştir, ancak Chapra (2002, s.41)'in ifadesiyle sosyalizm de aynen günümüz kapitalizmi gibi seküler ahlak yapısına sahiptir. İslam ekonomik sistemi ise İslam öğretilerine ve ahlakına entegre edilmiştir (Witro, 2020, s.68). Sosyalist düşünce sistemi ateizmi ilke olarak benimsemiştir ve Ekim Devrimi ile kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde ateizm resmi din haline getirilmiş, ders kitaplarında ateizm okutulmuş ve kilisenin toplumsal hayat üzerindeki rolü sıfırlanmaya çalışılmıştır (Yayla, 2017, S.77; Doğan, 2021, s.410). Akça ve Bozatl (2019, s.1192-1193) hem kapitalizmin hem de sosyalizmin materyalist ve dünyevi temellere dayandığını ve bu nedenle İslam ekonomisinden farklılaştığını belirtmektedir. Şeriatı gibi Müslüman düşünürler "*İslami Sosyalizm*" kavramını geliştirmişlerdir ancak Şeriatı'nın sosyalizm anlayışı Batı Sosyalizminden içerdiği maneviyat zenginliği ve yerleştiği ahlaki taban açısından farklılaşmıştır (Pribati, 2023, s.224).

2.2. Özel Mülkiyet

Piyasa ekonomisinin dayanaklarından biri özel mülkiyet haklarıdır (Mamasadikovich, 2021, s.5; Çelik, 2019, s.109). Özel mülkiyet yanlısı kapitalizm gelir dağılımı adaletsizliğine çare bulamamıştır. Hatta Covid19 pandemisi sonrasında daha da bozulan gelir dağılımı adaleti kapitalizmi eleştiren iktisatçılar tarafından dile getirilmiştir (Nuroğlu & Nuroğlu, 2021, s.194).

Aydın (2019, s.20), İslam ekonomisinin kapitalizme uyumlu olmasının birkaç önemli maddesinden birinin özel mülkiyet hakları olduğunu belirtmektedir. İslam ekonomisi'nin sosyalizme bakışını toplumsal mülkiyet yanlısı sahte peygamber Mezdek'in düşüncelerini sapıklık olarak niteleyen Nizamülmülk aracılığıyla görmek mümkündür (Dilek & Fidan, 2024, s.63). Ancak kapitalist ekonominin ve İslam ekonomisinin mülkiyete bakış açısında önemli bir fark bulunmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi, mülkiyeti insanlara verirken İslam ekonomisine göre mülkün esas sahibi Allah'tır (cc) (Aydın, 2019, s.57, Kallek, 2018, s.22). Bu nedenle İslam ekonomisinde özel mülkiyet, emanetçilik seviyesindedir (Çelik, 2019, s.109). Bu emanetçilik bireyin özel mülkiyetini sosyalizmde olduğu gibi engellemez ama sınırlamaktadır (Kazancı, 2016, s.171, Rodinson, 1969, s.45). İslamiyet'in özel mülkiyete koyduğu üç tür sınırlamadan bahsedilebilir.

Birincisi; mülkün kullanımı toplumsal çıkarlar ile çatışmamalıdır (Çelik, 2019, s.109). İslamiyet'te önemli olan bireysel çıkar değil toplumsal çıkardır. Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), özel mülkiyetin faydalı veya zararlı bir şey olmadığını, problem teşkil edenin mülkiyeti toplumun zararına kullanmak ve suiistimal etmek olduğunu bildirmiştir.

İslamiyet'te mülkiyete konan ikinci sınırlama da mülkiyetin toplum içinde dağılımına aittir. Mülkiyet mümkün olduğunca tek elde toplanmamalı ve topluma yayılmalıdır (Habergetiren, 2015, s.87). İslam ekonomisinde devlet mirası mümkün olduğunca tek elde toplamamaya ve toplumda birden çok kişiye paylaştırmaya çalışmalıdır (Korkut, 2020, s.219). Hatta mülkiyetin tek elde toplandığı durumlarda devletin mülke el koyabileceği yönünde düşünceler de vardır (Awan vd. 2023, s.836). İslam ekonomisinde insanların farklı gelir ve servete sahip olması toplumdaki işbölümünün gereğidir ve meşrudur (Habergetiren, 2015, s.87). Ancak birey varlığının bir miktarını zekat, sadaka, fitre gibi kurumlar aracılığıyla infak etmeli, yoksullarla paylaşmalıdır ve bu paylaşımın mükafatının Allah (cc) tarafından verilecektir (Çelik, 2019, s.110).

Üçüncü kısıtlama da bireyin mülk ve zenginliği kendi emeği ile elde etmesidir (Kallek, 2018, s.25). İslamiyet'in beş şartından olan hac ve zekât ibadetlerinin yapılması için maddi varlığın olması şartı düşünülecek olursa İslamiyet'te çalışarak zengin olmanın özendirildiği sonucuna ulaşılabilir (Korkut, 2020, s.219).

Komünizmde toplum firmaların çoğunu sahip iken Komünizmin öncüsü olan sosyalizmde ise altyapıya ilişkin endüstriler devlete aittir (Orhan, 2021, s.77). Yani sosyalizmde özel mülkiyet hakları yoktur veya çok azdır ki bu da Kapitalizm ve İslam ekonomisinden ayrılan yanıdır. Sosyalizmin temel sorunu ise toplumun mülkiyetinde olan bir firmayı kimin kendi firmasıymış gibi motive olarak yöneteceği (Chapra,

2002, s.41-42). Böylesine bir motivasyonun çok zor olması da verimsizliği ve zamanla firmanın, ülkenin rakiplerinden geride kalmasına neden olmaktadır. Kısaca sosyalizmin temel sorunu verimsizliktir (Tag el-Din, 2020, s.135). Zira girişimcinin ve özel mülkiyetin bulunmadığı sistemde kişileri daha fazla çalışmaları için motive edecek faktörler yoktur. Hatta herkese iş garantisinin sağlanması, ücretlerin homojenliği de verimsizlik sorununun giderilememesine ve daha da ağırlaşmasına neden olmuştur (Işık, 2013, s.110).

Özel mülkiyete karşı olan sosyalizm aslında mülkiyete bakış açısından kapitalizme benzediği gerekçesiyle İslam ekonomisine de karşıdır. Gelişmiş kapitalist toplumlarda orta gelirli kesim, sosyalizmin vaat ettiklerinden genelde daha fazlasına sahip oldukları için sosyalizme destek vermemektedir (Korkut, 2020, s.223). Sosyalizm, Sezai Karakoç'un ifadesiyle toplum için bireyi feda etmiştir (Karakoç, 2019, s.34). Kapitalizmdeki gelir dağılımı adaleti ve ahlak sorununa tepki olarak doğan ve gelişen sosyalizm, uygulandığı ülkelerde gelir dağılımı adaletini sağlayamamış, sosyal refahı artıramamış ve zamanla sahip olduğu ayrıcalığı yitirmek istemeyen kesimler nedeniyle totaliter rejimlere dönüşmüştür (Işık, 2013, s.108). Ebüsuûd'un (1983, s.94) ifadesiyle sosyalizm bireyi insan seviyesinden alıp hayvan seviyesine indirir, kardeşlik bağlarını zayıflatır ve aile kurumunu ortadan kaldırır.

Özel mülkiyete göre İslam Ekonomisi-kapitalizm ve sosyalizm arasındaki fark ise Karakoç tarafından açıklanmaktadır. Kapitalizmde birey eğer eşyanın sahibi olursa onun tanrısı gibi olur ve onu istediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Toplumun diğer bireyleri ise o eşya üzerinde hiçbir hakka sahip değildir. Eşyanın reddetme hakkı yoktur. İnsan zamanla eşyaya sahip olamayan insana da eşya gibi bakmaya başlamakta ve eşya sahibi olmayan insan köleleşmektedir. Sosyalizmde ise tersine eşya tanrılaşmış ve insan köleleşmiştir. Hiçbir insan eşyaya tek başına sahip olamaz, insan eşyanın kölesidir. İslamiyet'te ise mülkiyet bu iki sistemden farklıdır. İnsan da eşya da Allah (cc) tarafından yaratılmış ve yaşatılmaktadır. Mülk Allah'ındır ve ancak onun izniyle insan eşyaya sahip olma hakkı elde etmiştir. İnsanın da eşyanın da hakkı vardır. Örneğin; insana hayvan kesme hakkı verilmiştir ama bunu istediği gibi yapamaz. Hayvana en az acı verecek biçimde kesebilir (Karakoç, 2019, s.30-32; Yardımçioğlu & Genç, 2024, s.36-37). Garaudy de İslam iktisadında mülkün Allah'a ait olduğu ve insanın sadece Allah (cc) adına mülkü idare eden halife olduğunu belirterek Karakoç'un düşüncelerine benzer bir noktada durmaktadır (Karadağ & Yazoğlu, 2024, s.77).

2.3. Minimum Devlet

Liberalizm ve kapitalizm, devletin ekonomiye müdahalesine karşıdır ve toplumun zengin sınıflarının lehine bir ekonomik yapıyı savunmaktadır (Kalkavan ve Baş, 2021, s.147-148). Kapitalizmde kişisel çıkarları toplumsal çıkarlara çeviren görünmez el mekanizması bulunmaktadır. Adam Smith tarafından geliştirilen “Görünmez El” mekanizması sayesinde bireylerin kendi çıkarlarını maksimize etmek istemeleri aynı zamanda toplumsal çıkarların da maksimize edilmesine neden olmaktadır (Korkut, 2020, s.216-217). Bireyin özgürlüğünü kısıtlayabilme potansiyeline sahip olan en büyük güç devlettir (Çelik, 2019, s.113).

İslam ekonomik anlayışında yüksek vergi oranlarının alınmasına mecbur kalınmaması için devlet israf etmemeli ve lüks harcamalarda bulunmamalıdır. İbni Haldun dahil çoğu İslam düşünürü de yüksek vergilerin üretimin azalmasına ve sonucunda devletin yıkılmasına yol açacağını belirtmiştir (İbni Haldun, 2016, s.42-44). Yani İslam ekonomisi de devletin ekonomide payının yüksek olmasına karşıdır. İslam devleti üretim yapmayan bir organizatör olmalı, özel kesime rakip olmamalı ama özel kesimin toplum aleyhine girişimlerini (tekelleşme vb) engellemelidir (Kazancı, 2016, s.168). Devlet ayrıca piyasalarda can ve mal güvenliğini sağlamalıdır (Habergetiren, 2015, s.114). Hz. Muhammed (SAS) kurduğu Medine pazarında vergi almamış ama tekelliliğin ortaya çıkmaması için satıcıların sabit yeri olmaması dahil çeşitli önlemler almış, düzenlemelerde bulunmuştur (Kallek, 2015, s.82). İslam devletlerinde sabit vergi sistemi olan Harac-ı vazife’den Harac-ı Mukaseme sistemine gerçekleşen dönüşüm de İslam ekonomik sisteminde verginin zulüme dönüşmemesi ilkesinin mümkün mertebe uygulandığını göstermektedir (Kallek, 2015, s.82-85).

İslam ekonomik sisteminin kapitalist sistemden en önemli farklarından biri gönüllü sektörün diğer bir ifadeyle vakıfların varlığıdır (Tag el-Din, 2020, s.163). Vakıflar, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin piyasaya arzını gerçekleştirerek kamusal hizmet görmektedir (Asutay, 2007, s.11), böylece ekonomide devletin büyük pay sahibi olmasına gerek kalmamaktadır. Selçuklu Devletinde ve sonraki İslam devletlerinde vakıfların ekonomide etkin rol oynadıkları ve devlet bütçesinde yük bindirmedikleri görülmüştür (Dilek & Fidan, 2024, s.64). Dolayısıyla vakıflar, ekonomide devletin payının azalmasına neden olmaktadır. Bu da kamunun toplam ekonomi içinde payının minimum olmasını savunan Kapitalist ekonomik sistem ile İslam ekonomik sisteminin birbirine yakınlaşmasına neden olmaktadır.

İbni Haldûn da yüksek vergi oranlarının üretimi azaltarak vergi hasılatını düşüreceğini ve sonuçta devletin çökmesine neden olacağını belirtmiştir. Hükümdarın ticaretle uğraşması da diğer tacirleri ve çiftçileri olumsuz etkileyecektir

(İbni Haldûn, 2016, s.42-45). Diğer bir ifadeyle devletin ekonomide aktif olmaması gerektiğini İbni Haldun, Adam Smith'ten yaklaşık 400 sene evvel izah etmiştir (Dilek & Fidan, 2022, s.380). Choudry (2016, s.26-27), Adam Smith ile İbni Haldûn görüşleri arasındaki benzerliklerden bahsetmektedir. Arthur Laffer'den yaklaşık 600 yıl kadar önce İbni Haldûn'un vergi oranı-hasilatı arası ilişkiyi açıklamayı başarmıştır ki bu da arz yönlü iktisatçılar ile İbni Haldûn görüşleri arasındaki benzerlikleri ortaya çıkarmaktadır (Aktan, 2009; Dilek & Fidan, 2022, s.388-389).

İslam ekonomik sistemi açısından önemli isimlerden biri olarak kabul edilen Ebû Yûsuf'a göre devlet, özel sektörün güven içinde yatırım yapması için gerekli şartları sağlaması, hukuk devleti yapısını kurması, altyapıyı geliştirmelidir (Kallek, 2015, s.79-81). Klasik ekonomi görüşüne göre devletin ekonomideki rolü geleneksel devlet görevleri (savunma, adalet, bayındırlık, eğitim) ile sınırlı olmalı iken (Savaş, 2007, s.293) İslam ekonomik sisteminde bunlara ilave olarak gelir dağılımı adaletini, fırsat eşitliğini sağlamak ve ekonomik büyümeyi hızlandırmak amaçlı önlemleri almak fonksiyonları bulunmaktadır. İslam ekonomisinde topluma karşı sorumluluklar, Farz-ı Kifaye kavramı ile anlatılmaktadır (Tag el-Din, 2020, s.355). İslam devletlerinde eğitim kamunun önemli görevlerinden biridir, zira toplumun üyelerinin lüks harcamalar yapmaması, israftan kaçınması için eğitilmesi gereklidir (Chapra, 2002, s.144).

Üretim araçlarının devlete ait olduğu sosyalizmde iktidara sahip olan dar çevre kendi hakimiyetini kaybetmemek için topluma zulüm uygulamaya başlar ve böylece sistem zamanla totaliter hale gelir (Işık, 2013, s.108). Ayrıca sosyalizmde merkezi planlama yapan çevreler ne kadar bilgili ve becerikli olsalar dahi iki nedenle başarılı olamazlar. Birincisi; piyasa hakkında bilgileri eksiktir ve ikincisi kendi dar çevrelerine hizmet etme eğilimindedirler (Mevdudi, 2014, s. 82). Geçmiş örnekler kapitalizmin sicilinin bozuk ama sosyalizmin sicilinin daha bozuk olduğunu göstermektedir (Chapra, 2002, s.42-43).

2.4. Teşebbüs ve Seçim Özgürlüğü

Piyasa ekonomisinde üreticiler hangi malları ne miktarda üretecekleri, hangi üretim yöntemlerini kullanacakları ve hangi fiyatlardan satacakları konularında özgürlüğe sahiptirler (Mamasadikovich, 2021, s.7). İslam ekonomisinde ise malların üretimi, satışı ve iktisadi faaliyetler konularında İslamiyet'in kurallarından kaynaklanan bazı sınırlamalar mevcuttur. Birincisi; piyasada alkollü içkiler, kumar, faiz gibi unsurlar bulunmamalıdır (Qazi, 2015, s.107; Awan vd., 2023, s.838). Tüketiciler de ahiretini yakmak istemiyorsa bu malları talep etmemelidir. Kapitalizmde ise helal- haram mal ayrımı bulunmadan her türlü malın piyasada alınıp satılması serbesttir. İkincisi;

bireyler haram olmamak şartı ile istediği malı üretilip ticaretini yapabilir ancak piyasada tekelcilik yapmamalı, ihtikar gibi davranışlardan kaçınmalı ve fiyatları suni olarak artırmamalıdır (Ersoy, 2017, s.262). Üçüncüsü; insanların kazançlarını harcarken lükse ve aşırıya kaçmaması, malları yığmaması, toplumun çıkarını da düşünmesi gereklidir (Mevdudi, 2014, s.144-146). Kapitalist anlayışa göre insan harcarak iflasa gidebilir bu nedenle insan malını biriktirmeli ve zengin olmalıdır. İslamiyet ise insanın hayır için harcama yaptıkça malının çoğalacağını belirtmektedir. İslam ekonomisinin temellerinden biri olan zekâta göre insanların kazançlarının %2.5 kadarını ihtiyacı olanlara vermeli, paylaşmalıdır (Çelik, 2019, s.110). Zekât kurumu toplumlarda fakirliği azaltmada önemli bir araç olarak görülmektedir ve Hz. Muhammed (SAS) ve dört halife döneminde de etkin biçimde uygulanmıştır (Gümüş vd. 2019, s.93-95). Diğer bir deyişle insanların daha fazla para kazanmak istemesi engellenmemiştir ama kazancı ile ihtiyacı olanlara zekât vermesi istenmektedir. Zekât kurumunun sosyalist anlayışa yakın olduğunu iddia edenler (Fogg, 2019, s.1738) olduğu kadar arz yönlü iktisat anlayışına (klasik iktisat anlayışına çok benzer bir anlayış) yakın olduğunu iddia eden yaklaşımlar da bulunmaktadır (Sırım, 2019, s.113).

Orta çağda Müslüman tacirler devlet desteği olmadan pazarlar kurmuş; İpek ve baharat yolunu etkin biçimde kullanmışlardır. Müslüman dünyasında kurulan pazarların Roma imparatorluğu tarafından kurulan pazarlardan çok daha güçlü ve etkin olmasının nedeni bu pazarları burjuva kesimi tarafından örgütlenmiş olmasıdır (Korkut, 2020, s. 221-225). Ancak burjuva kesiminin devlet yönetimini ele geçirememesi nedeniyle kapitalist süreç Müslüman dünyasında yaşanmamıştır. Müslüman tacirler, Endonezya'dan İspanya'ya kadar olan coğrafyada enerjileriyle fark ortaya çıkardılar ve orta çağ ticaretini ele geçirdiler (Labib, 2013, s.226). İslam medeniyeti orta çağda uzun mesafeli ticaretin finansmanı için çağın ötesinde finansman teknikleri kullanmıştır ve bu teknikler İtalyan denizci ve tüccarlar tarafından alınarak uygulanmıştır. Nitekim İslam medeniyeti ile daha sıkı ticaret ilişkilerine sahip olan Cenevizliler, Venedik'ten daha ileri seviyeye ulaşmışlardır (Korkut, 2020, s.231). Hz. Muhammed (SAS) başarılı bir ticaret adamı iken sahabeler arasında da çok sayıda başarılı ticaret adamı yer almaktadır. İslam ekonomisinde kişi sahip olduğu serveti âtil durumda bırakmamalı, üretim veya ticarete yönlendirmelidir ki bu da girişimciliği desteklemek anlamına gelmektedir (Habergetiren, 2015, s.108). Abdurrahman b. Avf ile Ensar'ın en zengini Sa'd b. er-Rebî' kardeş olarak eşleşmişti. Sa'd'ın servetinin yarısını teklif etmesine karşın Abdurrahman bunu kabul etmemiş ve pazarın yerini sormuştur. Kısa sürede Medine'nin en başarılı esnaflarından biri haline gelmiştir (Kurt, 2010, s.16). Kuran-ı Kerim'de de karşılıklı rıza ile yapılan ticaret

övlümüş, riba (faiz) yasaklanmıştır (Nisa 29). Kısaca İslam ekonomisi teşebbüs özgürlüğüne inanmakta ve ticareti desteklemektedir.

İslam ekonomik sistemi devletin ticaret yapmasına karşıdır. İbni Haldûn'a göre devletin ticaret yapması sonucu ortaya çıkan tekeller, toplam üretimi azaltmaktadır (Ersoy ve Altındere, 2017, s.265). Choudry Smith ve İbni Haldûn'un neoliberal değerlere sahip bir topluma ulaşmak için bireysel özgürlükleri savunduklarını belirtmektedir (2016, s.27).

Kapitalizmde temel üretim faktörü sermaye iken İslam ekonomisinde ise emektir. İbni Haldun'a göre bir malın değeri o malın üretiminde kullanılan emeğe eşittir (Ergül, 2024, s.207). Bununla beraber İslam ekonomisindeki emek ile kapitalizmdeki emek tasavvuru arasında fark vardır. İslam ekonomisinde emek; zanaatkâr, esnaf ve girişimciyi de kapsayan geniş tabanlı bir kavram iken kapitalizmde sadece işçiyi içeren dar tabanlı bir kavramdır (Korkut, 2020, s.228). Sosyalizmde ise girişimci; işçinin emeğini sömüren bir kişi olarak ele alınmakta ve girişimcinin üretim esnasında harcadığı emek tümüyle reddedilmektedir. Akça ve Bozatl (2019, s.1195) İslam ekonomisinin ne sermayeyi ne emeği yücelttiğini; ikisinin de diğeri olmadan üretim yapamayacağını kabul ettiğini belirtmektedir.

Kısaca kapitalist sistemde insanların teşebbüs ve seçim yapmasının önünde neredeyse hiç engel bulunmazken İslam ekonomik sisteminde insanların teşebbüs ve seçimlerinde ahlak kuralları başta olmak üzere bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. Sosyalizm ise insan ihtiyaçlarının, üretim ile dağıtımın merkezi planlamacılar tarafından planlanarak organize edilmesi ilkesine dayanmaktadır (Kors, 2004, s.5). Kapitalizmde ekonomik özgürlükler çok geniş iken sosyalizmde çok dardır, İslam ekonomik sistemindeki sınırlandırılmış özgürlükler ise ikisinin ortasında konumlanmıştır. Bununla beraber İslamiyet'in zekât ve faizsiz sistemleri içermesi nedeniyle sosyalizme daha yakın olduğunu düşünen düşünürler de bulunmaktadır (Sanghro ve Chandio, 2019, s.54). Kökenleri Ebû Zer el-Gıfârî gibi sahabîlere kadar dayanan İslami tekâfûl (kooperatifçilik) hareketi sadaka, zekât gibi kurumların da yardımıyla Endonezya, Pakistan, Mısır, Suriye gibi ülkelerde gelişmiştir (Fogg, 2019, s.1738).

2.5. Kişisel Çıkar

Kapitalizmin temel varsayımlarından biri Homoeconomicus yani kendi çıkarını maksimize etmeyi düşünen kişidir. Adam Smith ve klasik iktisatçılara göre kendi çıkarını düşünen birey, aslında bu davranışı ile toplumsal çıkarın da maksimize olmasına neden olmaktadır (Korkut, 2020, s.216-217). Kapitalizm sonucunda ortaya çıkan sermaye birikimi başta Avrupa olmak üzere tüm Dünya ekonomik sisteminde

kalıcı değişimlere neden olmuştur. Chapra (2002, s.36) ise Smith'i sosyal çıkar ile kişisel çıkarın her zaman birbirine eşit olmadığı ve toplumdaki sınıflar arasında çıkar çatışması olmadığı varsayımının gerçek dışılığına dikkat çekerek eleştirmektedir.

Hem kapitalizm hem sosyalizm insan doğasına aykırıdır ve insanı toplum çıkarına davranacak biçimde güdüleyecek bir düşünce yapılarına sahip değillerdir (Madi, 2015, s.148-149). Dünya tarihinde yaşanan sosyalizm tecrübeleri de milyonlarca insanın kamplarda öldürülmesi, çok sayıda dul ve yetimin geride bırakıldığını göstermektedir (Kors, 2004, s.10). Bu da sosyalist politikayı yürütenlerin Homoeconomicus bireyi savunan kapitalistlerden daha ahlaklı olmadığını belki de daha kötü olduğunu göstermektedir. Sosyalizmde birey kendi çıkarından çok toplumun çıkarını maksimize etmek için yaşamaktadır. K. Marx'ın tarihsel materyalizm teorisine göre toplum, ekonomik sistemin dinamiği olan maddi koşullara göre belirlenmektedir (Kale ve Nur, 2016, s.46). Marx'a göre bireylerin çıkarları aynı zamanda üyesi oldukları sınıfın çıkarlarıdır ki tarihe de sınıflar arası çıkar çatışmaları yön vermiştir.

İslam İktisadı düşünürleri ise Homoeconomicus birey yerine Homoislamicus denen Allah'a (cc) inanan, Kuran ve sünnet ilkelerine göre hayatını şekillendiren bireyi incelemektedirler (Dilek vd. 2017, s.637). Homoislamicus da aynen Homoeconomicus gibi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bireydir ancak Homoislamicus birey bunu yaparken hem dünya hem ahiret hayatını düşünmektedir. Ahiret hayatını da düşünen birey de Allah'ın (cc) rızasını kazanmak için adil, işbirlikçi, hayırsever ve sorumluluk sahibi bir portre çizmektedir (Görmüş, 2015, s.164). Kısaca Homoeconomicus bireyin kendi çıkarları yerine toplumun çıkarlarını önceleyen diğergam birey olduğu söylenebilir (Kazancı, 2016, s.169). Zekat, fitre, sadaka gibi kurumlar da bunun bir yansımasıdır. Zaten İslam ekonomisi genelde fakirlerin haklarının korunması üzerine yoğunlaşmakta ve böylelikle toplumsal barışın sağlanacağını öngörmektedir (Saputri, 2020, s.511). İslamiyet'te bencil Homoeconomicus birey yerine diğerkâmlığın ön plana çıktığı Mekke'li zengin bir ailenin yakışıklı oğlu iken Müslüman olup Medine'ye göç eden ve Uhud Savaşı'nda vücudunun yarısını kaplayan eski bir kıyafetle şehit olan Mus'ab b. Umeyr'in yaşam hikayesinden belli olmaktadır (Kurt, 2010, s.17). Kapitalizmde birey ön planda iken İslam ekonomisinde toplum ön plandadır ama İslam ekonomisi, toplumun çıkarlarını korumak için sosyalizmin yaptığı gibi bireyleri baskı altına almamakta, zulüm uygulamamaktadır.

İslam ekonomisi, serbest piyasalarda ortaya çıkan sömürü ve adaletsizliğe karşı mücadele etmekte ve bireysel-toplumsal çıkarlar arasında optimum denge sağlamaktadır. Kapitalist toplumlarda gelir dağılımı adaletsizliği ekonominin doğası

gereği olarak kabul edilirken İslam toplumlarında ise toplumdaki tüm bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması öncelikli konu olarak kabul edilmektedir ve İslamiyet'te komşusu açken tok yatılmaması öğütlenmektedir (Aydın, 2019, s.17-18). İslamiyete göre infak eden, zekât veren zenginlerin mükafatı Allah (cc) tarafından verilmektedir ki gerçekten de zekat sayesinde zenginden fakire doğru olan gelir transferi olmakta, fakirlerin marjinal tüketim eğilimlerinin daha yüksek olması nedeniyle toplumda tüketim eğilimi artmaktadır. Böylece ekonomik büyüme artmakta ve ürettiği malı satmak isteyen zengin firma sahipleri de bundan faydalanmaktadır (Sırım, 2018, s.114-115).

13.yy ile 19.yy başlarına kadar Anadolu kentlerinde esnaf ve sanatkar birliklerine birlikleri olarak görev yapan Ahiler İslamiyet'in kişisel çıkar konusuna nasıl baktığını açıkça göstermektedir. Ahiliğin dini tasavvufi yönü bulunmaktadır. Ahilikte kişisel çıkarın en önemli gündem maddesi olmadığı meşhur kıssa ile anlaşılmaktadır. Mısır çarşısına giden bir tüketici girdiği dükkânda "Ben siftah yaptım. Komşum yapmadı, ondan alışveriş yap" cevabıyla karşılaşır ve sonra uğradığı dükkanlarda da aynı cevapla karşılaşır ve siftah yapmamış esnaf bulana kadar uğraşır (Cora, 2020, s.617).

İslam ekonomisinin kapitalizmden önemli farklarından biri de faiz mevzusudur. İslam ekonomik sisteminde yasak olan faiz, kapitalist sistemin olmazsa olmazıdır (Habergetiren, 2015, s.125). Servetini artıran kişinin en mutlu kişi olduğu düşüncesine dayanan kapitalizmde finansal sistemin omurgası faiz iken İslam ekonomisinde faiz yasağı bulunmaktadır (Korkut, 2020, s.216-217). Kişisel çıkar peşinde koşan kişinin faiz geliri elde etmesi kapitalizmde ayıplanmamaktadır. 1970'li yıllardaki ekonomik kriz petrol gelirlerini değerlendirmek isteyen Müslüman OPEC ülkelerinin faizli finansal kurumlara alternatif arayışları İslami finans sisteminin gelişimine katkı sağlamıştır (Süngü vd. 2020, s.3969-3970). Toplam bankacılık sektörü içinde İslami finans kurumlarının payı giderek artmakta (Dilek ve Küçük, 2017, s.23; Dayı, 2019), İslami finans alanındaki literatür de giderek gelişmektedir (Yurtseven, 2019, s.111-112).

2.6. Piyasa Mekanizması ve Rekabet

Kapitalizm, rekabet ve piyasa mekanizması tarafından yönlendirilmektedir (Mamasadikovich, 2021, s.5). Kapitalizmi teorik açıdan savunan klasik iktisatçılar, piyasada hem alıcının hem de satıcının çıkarını maksimize etmeye çalışması durumunda adeta görünmez bir elin devreye gireceğini ve toplumun çıkarını da maksimize edeceğini belirtmektedir. Klasik iktisatçılar, tam rekabet piyasası varsayımı altında analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Görünmez el mekanizmasının sorunsuz

çalışması için de piyasaya üçüncü aktörlerin (devlet dahil) minimum müdahalede bulunması gereklidir.

İslam, en piyasa dostu olan din olarak görülmektedir (Rethel, 2019, s.354). Yani İslamiyet, piyasaya karşı değildir (Aydın, 2019, s.20) ve görüşleri bu açıdan kapitalistler ile benzerlik taşımaktadır. Hz. Muhammed (SAS) de serbest piyasa şartlarında alıcıların da satıcıların da çıkarlarını sağlayacaklarını ifade etmiştir (Habergetiren, 2017, s.137-138). Ortaçağ İslam düşünürlerinin kitaplarında arz ve talep yasaları, piyasada fiyatların oluşumları anlatılmaktadır (Rodinson, 1969, s.70). İslamiyet'te mülk edinme ve ticaret meşru olarak görülmektedir. Hatta İslam toplumlarında devletin temel görevlerinden biri de piyasaların etkin çalışmasını sağlamaktır (Ersoy ve Altundere, 2017, s.255). Piyasa ekonomisinin ise güvenlik ve rıza olmak üzere iki unsuru bulunmaktadır. Ticaret yaparken kişilerin can ve mal güvenliği sağlanmalıdır ve alışveriş esnasında hem alıcı hem de satıcının gönül rızası bulunmalıdır (Çelik, 2019, s.112). Gönül rızası da satıcının kar etmesi, alıcının da maldan fayda sağlaması anlamına gelmektedir. Liberal düzende de can ve mal güvenliğinin öncelikli unsur olması (Haar, 2018, s.132) İslam ekonomik düzeni ile liberal düzenin benzeştiği bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Adam Smith ve Alfred Marshall'dan yıllar önce İbni Teymiyye ve Gazzâlî, serbest piyasalarda fiyatların nasıl ortaya çıktığını izah etmişlerdir (Hosseini, 1995, s.550). İslam ekonomisinde devlet piyasalara müdahale etmez ama doğal koşullarda oluşması için gerekli önlemleri alır (Habergetiren, 2015, s.128), çünkü serbest piyasada ortaya çıkan fiyatların adil fiyat olduğuna inanılır (Kallek, 1997, s.63).

Garaudy, İslam ekonomisinde pazarın esas amaçlara ulaşmak için bir araç olarak görüldüğünü belirtmektedir. İslam ekonomisinde ulaşılmaya çalışılan gaye sosyal transferlerin aksatılmadan yürütülmesi ve toplumsal hareketliliğin sağlanmasıdır. Diğer bir ifadeyle İslam sadece bir veya birkaç bireyin değil tüm toplumun refahını dert edinmektedir (Karadağ & Yazoğlu, 2024, s.76).

Kapitalizmin temel eleştirilerinden biri de tam rekabet piyasası varsayımıdır. Zira gerçek dünyada piyasalar çoğunlukla eksik rekabet piyasalarıdır (Chapra, 2002, s.38). Tekel piyasaları uzun dönemde düşük üretim ve yüksek fiyat sorunları ortaya çıkardığı bilinmektedir ve bu nedenle iktisatçılar tarafından tekel veya anlaşmalı oligopol piyasaları arzulanmamaktadır. 1929 Büyük Buhran ve 2008 küresel krizleri de finans alanındaki tekelci eğilimlerden kaynaklanmıştır (Ersoy ve Altındere, 2017, s.260). İslam ekonomik sisteminde devlet -piyasada tekelci eğilimlerin ortaya çıkması durumu hariç- piyasaya müdahale etmemelidir ki bu da kapitalist ekonomi ile İslam ekonomisinin benzeştiği yönlerden biridir. Müdahalenin minimum olması "Bırakınız

yapsınlar” anlayışı ile aynı olduğu anlamına gelmez. Piyasa noksanları, tekelcilik, ihtikar gibi durumlarda devlet piyasa fiyatlarına müdahale etmelidir (Tabakoğlu, 2011, s.124). İslam alimleri de ekonomik kriz, tekel gibi gerekçeler olmadığı halde devletin piyasalara müdahale etmesini olumlu karşılamamaktadır (Armağan, 2005, s.300).

Yüksek enflasyon koşullarında halk fiyatlara narh konması yani tavan fiyat uygulamasına gidilmesini arzulanmaktadır (Fidan, 2020, s.79). Hz. Muhammed (SAS) zamanında da enflasyon ortaya çıktığında halk içinden fiyatlara narh konması istekleri ortaya çıkmış ancak Hz. Muhammed (SAS) bu istekleri geri çevirmiş ve fiyatları yükseltip düşürenin Allah (cc) olduğunu belirtmiştir (Tabakoğlu, 2005, s.127). Ayrıca Kuran-ı Kerim’de de “*وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ/دüşürmeyin insanların mallarının değerini*” (el-A’râf 7/85) ibaresi kullanılarak narh konmasının uygun olmadığı belirtilmektedir. Zira fiyatlara konacak narh kıtlığa ve karaborsaya neden olabilecektir. Bununla birlikte tekel ve ihtikarcı davranışlar nedeniyle fiyatların yükselmesi halinde İslamiyet, piyasalara müdahaleyi meşru görmektedir (Orhan, 2021, s.124-125; Tag el-Din, 2020, s.142-143). İslam ekonomik sisteminde diğer koşullar sabitken piyasa fiyatlarının adil fiyat olduğu kabul edilmekte ve devletin piyasaya müdahalesine sıcak bakılmamaktadır (Fidan & Dilek, 2022, s.106).

İslam ekonomisinde devletin piyasaya müdahalesi daha çok denetlemek ve piyasayı düzenlemek biçimindedir. Hz. Muhammed (SAS) ve Müslümanlar Mekke’den Medine’ye göç ettiklerinde Müslümanların Medine’de ekonomide Yahudilerin egemenliği bulunuyordu. Hz. Muhammed (SAS), Müslümanların Medine’de Pazar kurmasını istedi. Bakî’u’z-Zübeyr(et-Taberî, 2000, s. 23:384) bölgesinde ilk çadır kurulmuş ama Yahudilerden Ka’b.b. Eşref çadırın iplerini kesmiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed (SAS) pazarı Ka’b.b. Eşref’i delirtecek bir yere pazarın kurulacağını söyler. Kendisine gösterilen iki yeri beğenmedikten sonra üçüncü yerde karar kılınmıştır. Hz. Muhammed (SAS) bu Pazar yerinde vergi alınmamasını, hiçbir satıcının sabit yeri olmamasını istemiştir. Bu davranış İslam ekonomisinde minimum devlet-düşük vergi ve piyasaların denetlenmesi ilkelerinin kaynağını göstermektedir. İslam ekonomisine göre devlet girişimci olmaz, üretim yapmaz ama piyasalarda kurallar koyar, düzenler ve denetler. İktisadi faaliyetler özel sektöre bırakılmıştır ama özel sektör konulan kurallara uymalıdır (Tabakoğlu, 2008, s.66). Ayrıca Medine pazarının kurulması da Medine’de Yahudilerin kurduğu tekelci piyasa yapısını bozmaya yönelik bir politika olarak görülmelidir. Hz. Muhammed (SAS) bizzat pazarların denetimini yapmış ve hatta birinde üstte kuru, altta ıslak pirinç satan bir satıcıyı “Aldatan bizden değildir”(İbn Mâce, 2009, s. “Ticârât”, 36) sözüyle uyarmıştır (Kallek, 1995, s.8, Habergetiren, 2015, s.136). Hz. Muhammed (SAS) ayrıca pazarların

denetlenmesi için içlerinde kadınların da bulunduğu memur görevlendirmeler yapılmıştır (Orhan, 2021, s.224; Kallek, 1995, s.7-8). İslam ülkelerinde pazarların düzenlenmesi ve denetlenmesi Hz. Muhammed (SAS) sonrasında da Hisbe teşkilatında görevli Muhtesib memurları devam ettirmiştir. Muhtesiblerin görevleri arasında ticari işlemleri denetlemek, ihtikar ve tekелci eğilimleri engellemek, mal kalitelerini denetlemek, dolandırıcılık ve aldatmanın engellenmesi, garara karşı önlem geliştirmek, faizin önlemesi vs. bulunmaktadır (Armağan, 2005, s.88, Tag el-Din, 2020, s.289). İbni Teymiyye gibi Müslüman alimler de piyasaların denetlenmesini savunmaktadır (Asutay, 2007, s.8).

3.Bulgular

Ahlaki taban, özel mülkiyet, minimum devlet, teşebbüs ve seçim özgürlüğü, kişisel çıkar, piyasaya müdahale konularında üç ekonomik sistemin karşılaştırması sonucunda İslam ekonomik sisteminin Kapitalizm ve sosyalizmden farklı bir sistem olduğu, her iki sistemin müspet yanlarını içerirken menfi yanlarını dışladığı sonucuna varılmıştır. Kapitalizmin ahlaki tabanı Homo economicus bireye yani kendi çıkarını (fayda ve karını) maksimize etmek dışında bir amacı olmayan anlayışa dayanmaktadır. Sosyalizm ise kendi sınıf bilinci içerisinde hareket eden ateist ahlaka sahip bireydir. İslam ekonomisinde ise insan diğer insanların da çıkarını düşünen diğerkâm, dünya menfaati dışında Allah rızasını kazanmaya ve ahiret sonrası hayatındaki çıkarlarını da düşünen Homoislamicus bireydir. Ahlaki taban olarak İslam ekonomik sistemini kapitalizm ve sosyalizmin ortasında olarak değerlendirmek doğru değildir, ikisinden de çok farklı bir konumdadır.

Sosyalizmde özel mülkiyet hiç yok veya oldukça sınırlıdır, üretim mallarının mülkiyeti topluma (devlete) aittir. Kapitalizmde ise özel mülkiyetin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. İslam ekonomisinde mülkün gerçek sahibi Allah'tır (cc), insanlar mülkün emanetçileri olarak kullanabilir, miras bırakabilir ama toplumun aleyhine olacak biçimde tasarrufta bulunamazlar. Özel mülkiyete sahip olan bireyler, Allah (cc) rızasını kazanmak için mallarının zekatını vermelidir. Topluma zararı olmayacak biçimde davranmaları, Allah'ın (cc) yasaklarına uymaları şartıyla insanın özel mülk edinmesi meşrudur. Böylece ne sosyalizmde olduğu gibi kişi ataletle sevk edilmekte ne de kapitalizmde olduğu gibi ahlak dışı hareketlerle toplumun diğer bireylerinin haklarını çiğnemenin önü açılmaktadır.

Tablo 1. Kapitalizm- Sosyalizm- İslam Ekonomisi Karşılaştırma

	Kapitalizm	Sosyalizm	İslam Ekonomisi
Ahlaki Taban	Homo Economicus	Sınıfcılık-Ateizm	Homo İslamicus
Özel Mülkiyet	Var	Yok	Var, Sınırlı

Minimum Devlet	Var	Merkezi Planlama	Var- Kısıtlı müdahale
Teşebbüs ve Seçim Özgürlüğü	Var	Yok	Var, tekelci olmamak kaydı ile
Kişisel Çıkar	Var	Yok	Var-Sınırlı
Piyasaya müdahale	Yok	Var	Var, Sınırlı

Kaynak: Kazancı (2016, s.175) ve Orhan (2021, s.77).

Kapitalizmde devlet sadece temel görevleri (iç ve dış güvenlik, adalet, eğitim) yerine getirirken sosyalizmde ise tüm üretim araçlarının mülkiyetini alıp ekonomiyi merkezden planlamaktadır. İslam ekonomik sisteminde de devletin rolü sınırlıdır. Devlet üretim faaliyetinde bulunmamalı, altyapıyı kurarak özel sektörün girişimlerinin önünü açmalıdır. İlk bakışta kapitalizm ile İslam ekonomik sisteminin minimum devlet ilkesinde anlaştığı gibi bir görüntü bulunmaktadır, ancak İslam ekonomisinde devlet özel sektöre “Bırakınız yapsınlar” dememekte ve özel sektörü denetlemektedir. Teorik açıdan kapitalist ekonomilerde de bağımsız denetleme ve düzenleme kurumları, özel sektör üzerinde denetim faaliyetlerini gerçekleştirmektedir.

Teşebbüs ve Seçim özgürlüğü, sosyalizmde bulunmamakta iken kapitalist sistemde ise tamamen serbestlik ve özgürlük bulunmaktadır. İslam ekonomisinde ise devlet tekellilik yapmaması, ihtikâr, dolandırıcılık, yanıltma vs yapmaması şartıyla kişilerin teşebbüs ve seçimlerde bulunmasına izin vermektedir.

Kişisel çıkar konusu kapitalizmin temellerinden biridir. Kapitalist söyleme göre herkes kendi çıkarını düşünürse görünmez el devreye girecek ve toplumun da çıkarları maksimize olacaktır. Bu nedenle Homo economicus bireyin önü açılmalı ve engellenmemelidir. Sosyalizmde ise tüm ekonomi merkezden yönetilip denetlenmekte ve kişilerin kendi çıkarlarına göre hareket etmesinin önüne geçilmektedir. İslam ekonomisinde kişinin kendi çıkarını düşünürken toplumu da dikkate alması (zekat, sadaka vermesi vs), bu Dünya kadar ahiret hayatı çıkarı için de çalışması esastır. Müslüman insan için esas çıkar Allah'ın (cc) rızasını kazanmaktır.

Kapitalizm hiçbir şekilde piyasalara müdahale edilmemesini savunmakta iken sosyalizm tümüyle piyasaların merkez (devlet) tarafından yönetilip yönlendirilmesini savunmaktadır. İslam ekonomisinde piyasalara müdahale bulunmamaktadır. Hz. Muhammed (SAS), fiyatlara narh konmasını kabul etmemiştir, ancak piyasalarda tekellci davranışları, ihtikar, yanıltmaya yönelik davranışları denetlemiştir. Kısaca İslam ekonomisi piyasalara gerektiğinde (kriz dönemleri, tekellci faaliyetler vs) müdahale edilmesini savunmuştur.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalist ve sosyalist blok ortaya çıkmış ve birbirleri ile rekabete girişmişlerdir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında İslam ülkelerinin sömürge olmaktan kurtulmaya başlaması bu ülkeleri kapitalizm ve sosyalizm dışındaki İslam ekonomik sistemi arayışlarına girmesine vesile olmuştur. 1976 Uluslararası İslam İktisadı Kongresi ile beraber bu arayışlar akademik zemine oturmaya başlamıştır. 2008 ekonomik krizinin kapitalist faiz tekellerinin denetimsiz faaliyetleri sonucu ortaya çıkması, bu krizde İslami bankaların daha etkin yönetim sergilemeleri de İslam ekonomisine olan ilgiyi artırmıştır. İslam ekonomisine artan ilgi aynı zamanda İslam ekonomik sisteminin kapitalizme mi yoksa sosyalizme mi benzediği sorusunun sorulmasına vesile olmuştur (Kazancı, 2016; Akça ve Bozatl, 2019, Yıldırım, 2017).

İslam ekonomisi ile kapitalizm arasında temel bir farklılık bulunmadığına yönelik Rodinson (1969, s.207)'un tezi ile İslamiyet ile kapitalizmin birleştirilebileceğine yönelik Khitam (2022)'nin tezi araştırmamızın sonuçları ile uyumlu değildir. Ahlaki taban, özel mülkiyet, minimum devlet, teşebbüs ve seçim özgürlüğü, kişisel çıkar, piyasaya müdahale alt başlıklarında yaptığımız çalışmada İslam ekonomisinin hem kapitalizm hem de sosyalizm ile önemli farklılıkları olduğu tespit edilmiştir. İslam ekonomisi hem kapitalizm hem de sosyalizmin müspet yanlarını içermekte ama menfi yanlarını dışlamaktadır. İslam Ekonomisi, devletin ekonomideki rolünün minimize edilmesi, ekonomide sadece organizatör ve denetleyici rolü oynaması gerekliliğini savunarak klasik iktisatçıların görüşlerine yakın bir noktada konumlanmış (Fidan & Dilek, 2022) yani klasik iktisadın müspet yanıyla benzeşmiştir. Buna karşın İslam ekonomisi, refah yaklaşımı açısından Neoliberal-kapitalist anlayıştan farklılaşmakta yani kapitalizmin menfi yanına karşı çıkmaktadır (Kalkavan & Baş, 2021). İslam ekonomisinin kapitalizm ve sosyalizmden farklı olduğu tezimiz Karakoç (2019, s.34), Yıldırım (2017, s.85), Korkut (2020, s.236-238), Kutub (2019, s.34-35) ve İslam ekonomisini faizsiz kapitalizm olarak nitelendirmenin yanlış olduğunu savunan Akça & Bozatl (2019, s.1191) ile uyumludur. Karakoç (2019, s.34)'ün deyimiyle söyleyecek olursak kapitalizmin birey için toplumu; sosyalizmin de toplum için bireyi feda etmekte ve İslam ekonomisi ise toplum ve birey arasında denge kurmak suretiyle bu iki sistemden farklılaşmaktadır. İslam ekonomisinin yaygın iktisat teorisine alternatif olduğunu savunan çalışmalar örtük olarak iki sistemin farklılığını kabul etmektedir (Gattoo & Gattoo, 2017; Görmüş, 2015) ve tespitlerimiz ile uyumludur.

Weber, İslam toplumlarında “Serbest Pazar”, “Rasyonel Teknoloji”, “Rasyonel Hukuk” ve bunlar sonucunda ortaya çıkan burjuva sınıfının bulunmadığını ve bunun

da gelişimi engellediğini iddia etmiştir (Kurt, 2010, s.7). Buna iki nedenle karşı çıkıyoruz. Birincisi; İslam ekonomisinde gelişmiş ticaret sistemi, iş ahlakı (ahilik teşkilatı vb) bulunmaktadır. Kuran ve sünnet ticaret yapmayı övmektedir. Hz. Muhammed (SAS) ve pek çok sahabe ticaretle uğramıştır. Müslüman tüccarlar devletten destek görmemelerine rağmen küresel piyasaları organize edebilmişler, faiz yasağına karşı alternatif finansal teknikler geliştirmişlerdir (Labib, 2013; Koehler, 2013). Rodinson (1969), İslamiyet'in yeşerdiği Mekke toplumunun kapitalist olmasa bile kapitalistimsi olduğunu belirtmiştir. Üstelik İslam alimleri de Avrupa'dan çok önce piyasa fiyatlarının oluşumunu açıklamışlardır (Hosseini, 1995). İkincisi; ekonomik gelişim için kapitalizmin gerekli olduğu varsayımı gerçekçi değildir. Rodinson (1969), Weber'in görüşlerine karşı çıkmış ama *"ekonomik büyüme ve kalkınma için kapitalist araçlar gereklidir"* ön kabulünü kabullenmiştir. İşçileri, Asya ve Afrika ülkeleri halklarının sömürüsüne dayanan kapsayıcı olmayan kapitalizm, ekonomilerin potansiyelinin altında gelişimine neden olmaktadır. Kapitalizme nazaran daha kapsayıcı olan İslam ekonomisi, uzun dönemde daha yüksek büyüme potansiyeli sağlamaktadır (Awan, 2023, s.839, Kazancı, 2016, s.176-177).

Belirli konularda İslam ekonomisi ile kapitalizm veya sosyalizmin benzemesi olağandır ancak bu benzerliklere bakarak topyekun değerlendirme yapmak kolaycılıktır. Sıbai (2010), Garauady ve Bercavi (2017), Şeriati (1994) gibi düşünürler İslam ekonomik sistemi ile sosyalizm arasında bağlar kurmaya çalışmışlardır. Ancak söz konusu düşünürler İslam ekonomisinde teşebbüs özgürlüğünün bulunması, kamu harcamalarının minimize edilerek israfın engellenmesi konularını açıklamakta zorlanmışlardır.

Başlangıçta Protestan ahlakını ilke edinen kapitalizm daha sonra sekülerleşmiştir. Sosyalizm ise ateizmi benimsemiştir. 21. Yüzyıl itibarıyla seküler kapitalizm ile ateist sosyalizmin ahlaki temelleri İslam ekonomisinden farklıdır. İslam ekonomisinin dayanağı olan Homoislamicus, sadece kendisini değil toplumu düşünen bireydir ve bu yönüyle kapitalizm ve sosyalizmden ayrılmaktadır. Ersoy & Altundere (2017)'nin ve Korkut (2020)'nin kapitalizm ve sosyalizmin kalkınmamış ülkelerin ekonomik sorunları için yetersiz olduğu tespitine katılıyoruz. Zira kapitalizm ve sosyalizmin temelinde ahlak (seküler ahlak) sorunu vardır (Nuredini & Matoshi, 2022, s.276). Protestan temelden seküler temele yönelen kapitalist ahlak, İslam toplumlarının ekonomik sorunlarını çözmek için yetersizdir.

İslam ekonomisinin kapitalizm ve sosyalizme benzerliği veya farklılığı konusunda literatürde yeterince araştırma bulunmaktadır, bizim çalışmamızda farklılığı yeterince ortaya sermiştir. Ama iki konuda yeterince akademik çalışma bulunmamaktadır.

Birincisi; İslam ekonomisinin önerdiği politikaların ekonomik büyüme, küresel finansal krizlerden korunma vb konularda performansına dair çalışmalar yetersizdir. İkincisi; İslam ekonomisi teorisi (mikro ve makro) geliştirmeye yönelik araştırmalar yetersizdir. Yeni araştırmaların bu iki konuda yapılması İslam ekonomisi literatürünün gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ahmid, A. and Ondes, T. (2019). Bibliometric Analysis of PhD dissertations Written in Islamic Banking and Finance in the United Kingdom. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 5(1), 63-91.
- Akça, H. & Bozatlı, O. (2019). İslam Ekonomisinin İhmal Edilen Konumu: Metodolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Journal of History School*, 42, 1188-1218.
- Aktan, C.C. (2009). Arz-Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun-Laffer Etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2), 41-54.
- Anadolu Ajansı (2020). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kovid-19-ulkeler-arasi-maske-savasi-baslatti/1793792> erişim:04.02.2025
- Armağan, S. (2005). *İslam Ekonomisi*. Gündoğan Yayınları.
- Asutay, M. (2007). A political economy approach to Islamic economics: systemic understanding for an alternative economic system. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies*, 1 (2).
- Awan, A., Ali, W., Rehman, H. K. U., & Idrees, S. (2023). Comparative Analyses of The Islamic System with Other Economy System in The World. *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences*, 11(2), 833-843.
- Aydın, N. (2015). Islamic economics as a new economic paradigm. In H A El-Karanshawy et al. (Eds.), *Islamic economic: Theory, policy and social justice*. Doha, Qatar: Bloomsbury Qatar Foundation
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Ahilik teşkilâtı ve esnaf loncaları. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (21), 81-114.
- Buhârî, E. A. M. b. İ. b. İ. el-Cu'fî, & thk. Mustafa Dîb el-Büğâ. (1987). *El-Câmiu's-sahîh* (1-6). Dâru İbn Kesîr.
- Cesur, E. & Arca, A. (2022). İslam'da İktisadın Felsefesi, Kapitalizm ve Adam Smith'in Gizli El'i. *Dicle İlahiyat Dergisi*, 24(1), 187-206.
- Chapra, M.U. (2002). İslam ve İktisadi Kalkınma. Çev: Adem Esen. Cantaş Yayınları.
- Choudry, M.A. (2016). Ibn Khaldun's Political Economy. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*. 2. 1-33.
- Cora, İ. (2020). Örgüt Kültürünün Temel Unsurları ve Ahilik Kültürü. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(8), 608-623.
- Dayı, F. (2019). Katılım Bankacılığının Tercih Nedenlerinin Sadakat ve Güven Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1788-1806

- Dilek, S., & Fidan, M. (2024). Nizamülmülk'ün iktisadi görüşlerinin kapitalizm ve sosyalizm ile karşılaştırılması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 56-68.
- Dilek, S., & Fidan, M. (2022). Mukaddime'nin İktisat Okulları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 8(2), 379-397.
- Dilek, S., Özdirek, R. & Kesgingöz, H. (2019). Kayırmacılık Kavramının İslam Ekonomisi Bağlamında İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (4), 3186-3210.
- Dilek, S., Küçük, O., & Özdirek, R. (2017). Homo Economicus mu? İslami İnsan mı?. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 635-641.
- Dilek, S., & Küçük, O. (2017). Customer Satisfaction in Participation Banks: A Research in Kastamonu. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147- 4478), 6(4), 22-33.
- Doğan, İ. (2021). Sovyetler Birliği'nde Din Karşıtı Propaganda: 1917-1960 Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk İletişim Dergisi*. 14(1). 408-431.
- Ergül, E. (2024). İbn Haldun'un İktisadi Umran Biliminde Emek. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 13(36), 201-229.
- Ersoy, A., & Altundere, M. B. (2017). The Market Institution and the State in Islamic Economics: From Past to Present and Future. *International Journal of Economics, Management and Accounting*, 25(2), 253-284.
- Fadillah, M. I., Purnomo, B. S., & Purnamasari, I. (2024). Islamic Economic Principles: A Critical Review of Capitalism and a Vision for Justice. Equity, *Jurnal Ekonomi*, 12(2), 102-115.
- Fidan, M., & Dilek, S. (2022). Devletin ekonomideki rolünün İslam iktisatçıları ile klasik iktisatçıların bakış açılarına göre değerlendirilmesi. *Asia Minor Studies*, 10(1), 105-121.
- Fogg, K.W. (2019). Indonesian Islamic Socialism and Its South Asian Roots. *Modern Asian Studies*. 53(6). 1736-1761
- Garauady, R., Bercavi, F. (2017). İslamiyet ve Sosyalizm. (H. Erdem, Çev.). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Gattoo, M.H. & Gattoo, M.H. (2017). Modern Economics and The Islamic Alternative: Disciplinary Evolution and The Current Crisis. *International Journal of Economics Management and Accounting*. 25(2). 173-203.
- Görmüş, Ş. (2015). İslam İktisadı İnsanlık için Bir İhtiyaç mı. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, Year, 1*, 161-171.

- Gümüş, N., Yardımcıoğlu, F. & Altıntaş, N. (2019). The Role of Zakat Potential in Reducing Poverty in Turkey. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2019/2: 90-110.
- Haar, E.V.D. (2018). Hayekyen Kendiliğinden Doğan Düzen ve Uluslararası Güç Dengesi. Çev: Atilla Yayla. *Liberal Düşünce Dergisi*. 23 (89). 131-151.
- Habergetiren, Ö. F. (2015). İslam Hukuku'nda Sermaye ve Sermaye Hareketleri. Kitabı Yayınları.
- Helalexpo (2024). <https://helalexpo.com.tr/dunya-helal-pazari-10-trilyon-dolarakosuyor/> Erişim: 29.11.2024
- Hefner, R. W. (2006). Islamic economics and global capitalism. *Society*, 44(1), 16-22.
- Hosseini, H. (1995). Understanding The Market Mechanism Before Adam Smith: Economic Thought in Medieval Islam. *History of Political Economy*. 27(3). 539-561.
- İşık, N. (2018). Growth, Islamic Banking and Schumpeterian Vision: An Empirical Evidence from the Gulf Arab States. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 4(1), 41.
- İşık, A. (2013). Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin Nedenleri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(20), 105-118.
- İbni Haldun (2016). Mukaddime. Hazırlayan: Ahmet Erkoç. Yason Yayınları.
- İbn Mâce, E. A. M. b. Y. M. el-Kazvî (with thk. Şuayb el-Arnaût). (2009). *Es-Sünen* (1-5). Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye.
- Kabaş, T. (2021). Kapitalizmin Motoru Olan Kişisel Çıkar İlkesi ile Dini Kültür Arasındaki İlişki. *Pearson journal*, 6(13), 185-193.
- Kale, M. & Nur, İ. (2016). Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 40-55.
- Kalkavan, H., & Halim, B. (2021). Neoliberalizm ve İslam Ekonomisinin Sosyal Refah Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 141-168.
- Kallek, C. (2018). Sosyal Servet:İslam'da Yönetim- Piyasa İlişkisi. Klasik Yayınları
- Kallek, C. (2015). İslam İktisat Düşüncesi Tarihi Harac ve Emval Kitapları. Klasik Yayınları
- Kallek, C. (1997). *Asrı Saadette Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kallek, C. (1995). Socio-Politico-Economic Sovereignty and The Market of Medina. *Journal of Islamic Economics*. 4(1-2), 1-14.

- Karadağ , F. & Yazoğlu, R. (2024). Rođer Garaudy Düşüncesinde İslam İktisadının Kapitalizm ve Sosyalizm Sistemleriyle Mukayesesi. *Universal Journal of Theology* 9/1, 70-94. Doi: 10.56108/ujte.1423003
- Karakoç, S. (2019). İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Kazancı, F. (2016). Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*. 2(3). 161-178
- Khitam, H. (2022). Islam and Capitalism: The Dynamics of Religion and Contemporary Indonesian Work Orientation. *Al-A'raf: Jurnal Pemikiran Islam dan Filsafat*, 19(1), 45-63.
- Koehler, B. (2013). İslam'da Kapitalizmin Doğuşu. *Liberal Düşünce Dergisi*, Çev: Uğur Altundal (70), 63-72.
- Korkut C. (2020). Kapitalist İktisat Sisteminin Dönüşümünün Şafağında İslâm İktisadı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(59), 212-243
- Kors, A. C. (2004). Sosyalizmden Sonra'Olabilir mi?. *Liberal Düşünce Dergisi*, (33), 5-21.
- Kurt, A. (2010). Weber'in İslam Görüşü Üzerine Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19(1). 1-23
- Kutub, S. (2019). İslam ve Kapitalizm. Editör: Şamil Gök. Beka Yayınları
- Labib, S. Y. (2013). Ortaçağ İslâm Dünyasında Kapitalizm. *Tarih Okulu Dergisi*, 2013(XIV).
- Mamasadikovich, M.J. (2021). The Content of The Market Economy and The Necessity of Transition to It. *World Economics Finance Bulletin*. 3. 5-11.
- Mevdudi, E.A. (2014). İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri. Çıra Yayınları
- Müslim b. Haccâc, E.-H. M. b. el-H. b. M. el-Kuşeyrî (with Muhammed Fuâd Abdalbâkî). (t.s.). *El-Câmiu's-sahîh* (1-5). Dâru ihyâi tûrâsî'l-arabbiy.
- Nuredini, B. & Matoshi, R. (2022). Business Ethics and Corporate Social Responsibility Comparative Approach Between Capitalism, Socialism and Islamic Economy. *Corporate Governance and Organizational Behavior Review*. 6(4). 208-220.
- Orhan, Z.H. (2021). Ekonominin Temel Konuları ve İslam Ekonomisi. İktisat Yayınları.
- ÖSYM (2024). Osym.gov.tr
- Pribadi, D. T. A. (2023). Religious Socialism: The Cross-Pollination of Islamic Spirituality and Western Socialism in "Liberation Theology" of Dr. Ali Shari'atî's Thought. *Al-Risalah: Jurnal Studi Agama dan Pemikiran Islam*, 14(1), 194-225.
- Qazi, B.A. (2015). Fiyat Müdahalesinin Şeri Kuralları ve Günümüzdeki Uygulamaları. İçinde İslam İktisadı ve Piyasa. İGİAD yayınları no:7

- Rai, D., & Kayadibi, S. (2022). Islamic Economics and Finance as an Alternative for the Current Economic System in the Context of Covid-19. *Journal of Islamic Economics and Philanthropy (JIEP)*, 5(4), 245-253
- Rethel, L. (2019) Corporate Islam, Global Capitalism and the Performance of Economic Moralities, *New Political Economy*, 24:3, 350-364.
- Rizqi, R. M. (2022). Islamic Economics Answers to a Wide Range of Contemporary Socio-Economic Challenges. *Journal of Islamic Economics Lariba*, 8(1), 143-156.
- Rodinson, M. (1969). İslam ve Kapitalizm. Gün Yayınları.
- Sanghro, R. R. & Chandio, J. A. (2019). Emerging the Concept of Islamic Socialism in Pakistan: Historical Analysis on Political Debates of 1970-1971 Election Campaign. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(2), 51-61.
- Saputri, A.A.I (2020). Quovadis Regulation of Islamic Economics in Post-Reform Indonesia. *International Journal of Science and Society*. 2(4). 507-522
- Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Siyasal Kitapevi.
- Schumpeter, J.A. (2010). Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi. Alter Yayınları.
- Selçuk, M. & Yardımcıoğlu, F. (2017). İslam Ekonomisi ve Finansı Alanında Türkiye’de Yazılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*. 3(3). 63-78
- Sıbai, M. (2010). İslam Sosyalizmi. (3.Baskı). (Y. N. Öztürk, Çev.). İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Sırım, V. (2018). Arz Yönlü Bir Ekonomi olan İslam Ekonomisi’nde Zekat’ın Yeri. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*. 4(1). 110-120.
- Sugözü, İ.H. (2017). İslam Ekonomisi ve Adil Ekonomik Düzen. ESAMTurkish Studies İşbirliği İle Millî Görüş Özel Sayısı, Edt. M. R. Kutan, M. D. Erdem, H. Kılıçarslan, C. 12, S. 8, Ankara: Turkish Studies Dergisi, ss. 185- 210.
- Süngü, Ş , Dilek, S . (2020). Katılım Bankaları İle Konvansiyonel Bankaların İşleyişlerine Yönelik Müşteri Algı Farklılıklarının Analizi . *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* , 9 (5) , 3966-3987
- Şeriati, A. (1994). İslam Ekonomisi. (K. Çamurcu, Çev.). İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Tabakoğlu, A. (2011) İslâm İktisadı Ve Modern Kapitalizm, *Sosyal Piyasa Ekonomisi Ve İslam’daki Algılanışı*, Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını, Ankara, s. 91-134.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş*. Dergah Yayınları.
- et-Taberî, İ. C. (with Muhammed Şâkir, A.). (2000). *Câmiu’l-beyân fî te’vîli’l-Kur’ân* (1-24). Muessesetu’r- risâle.

- Tag el-Din, S.I. (2020). Ekonominin Temelleri Ahlaki bir Yaklaşım. Çev: Oğuz Karasu. İktisat Yayınları
- Witro, D. (2020). Urgency Building Islamic Economic System In Indonesia Al-Quran Perspective. *Jurnal Ekonomi Islam*. 11(1). 64-72.
- Worldbank data (2025). <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI> erişim:04.02.2025
- Yardımcıoğlu, F. & Genç, A. T. (2024). Sezai Karakoç'un İslam İktisadı Üzerine Düşünceleri. *Tüm Yönleriyle Sezai Karakoç: Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Düşünceler*. Editörler: Yılmaz Demirhan, Nurettin Menteş, Ömer Taylan, Mümtaz Korkutan, Mehmet Şevket Arıtan. Cihannüma Dayanışma ve İşbirliği Derneği.
- Yayla, A. (2017). Sosyalizm ve Sosyalistler Üzerine Düşünceler. *Liberal düşünce Dergisi*. 88. 69-85
- Yıldırım, Ş. (2017). İslam hukuku ve iktisat felsefesinde değer. Yargısı Olarak Adalet. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 1, 71-88.
- Yurtseven, M. (2019). İslam Ekonomisi Alanında Yapılan Tezlerin Bibliyometrik Açıdan İncelenmesi: Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 43. 111-138
- Zaim, S. (2013). İslam Ekonomisinin Temelleri. Hazırlayanlar: Adem Esen, Turan Koç, Mustafa Yavuz Çakır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi